

Sorterriko hologramak

Joxe Iriarte Zabaleta "Bikila"

Holograma:

"Argazkiak duen handiuste berbera du hologramak: errealitate-puska den bezala islatzekoa, alegia.

(...)

Literaturak ere holograma izan nahi du beti. Askotan ordea, argazki izatera baino ez da iristen. Eta batzuetan hori ere ez".

Egonean doazen geziak. Joxerra Garzia.

MIKELAREN LEINUKOEI

Ametsak amets, errealitatea-errealitate, askotan, berriz, nahastu egiten dugu bata eta bestea, existitzen dena eta ez dena, arrautza opilean bezala irabiaturik.

Esate baterako, gaur goizean, Arramendiko kaskoan egin berri den behatokitik herriari so nagoelarik, ez dakit non arraiotik zetorren ahots ezezagun batek, honela hitz egin dit:

Adiskide, herriak eta hiriak ez dira harrien eta giza-haragien metatze edo sailkatze hutsa. Hiri bakoitza, biztanle desberdinez gain, urteen poderioz bizitza propioa izatera lortu duten toki eta harrizkarrez beteta dago, bakoitza bere historia propioarekin.

Nik, Oreretako istorio guztiak, sekretuenak ere, badakizkit. Udal artxibategiaren zoko ilunetan ezkutatuta daudenak, zein biztanle zaharrenen haurtzaroko memorietan soilik aurkitzen direnak. Jakina, nire erara ikusten eta entzuten dudanez, nire iritzia ez dator bat herriari memoria historikoa lapurtu dion historia ofizialarekin.

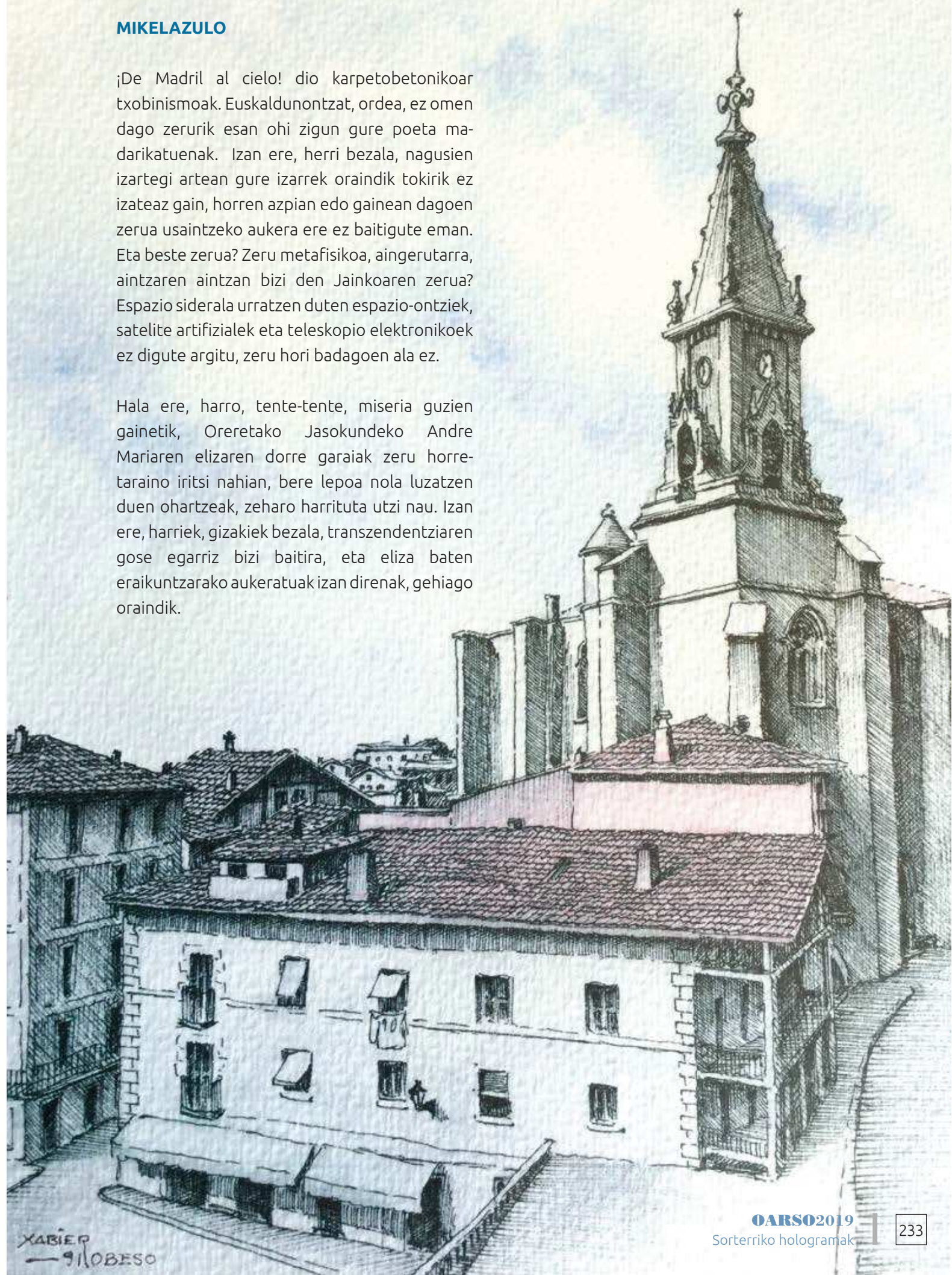
"Iragana kontrolatzen duenak, geroa kontrolatzen du" zioskun Georges Orwel-ek. Arrazoi osoa zuen.

Ahotsa isildu ondoren, familiako argazki-album zaharretan, hemeroteketan eta bideoteketan bakarrik ikus daitezken XX. mendeko Oreretako holograma batean, nire burua murgilduta ikusi dut.

MIKELAZULO

¡De Madril al cielo! dio karpetobetonikoar txobinismoak. Euskaldunontzat, ordea, ez omen dago zerurik esan ohi zigun gure poeta mardikatuenak. Izan ere, herri bezala, nagusien izartegi artean gure izarrek oraindik tokirik ez izateaz gain, horren azpian edo gainean dagoen zerua usaintzeko aukera ere ez baitigute eman. Eta beste zerua? Zeru metafisikoa, aingerutarra, aintzaren aintzan bizi den Jainkoaren zerua? Espazio siderala urratzen duten espazio-ontziek, satelite artifizialek eta teleskopio elektronikoek ez digute argitu, zeru hori badagoen ala ez.

Hala ere, harro, tente-tente, miseria guzien gaineratik, Oreretako Jasokundeko Andre Mariaren elizaren dorre garaiak zeru horretaraino iritsi nahian, bere lepoa nola luzatzen duen ohartzeak, zeharo harrituta utzi nau. Izan ere, harriek, gizakiek bezala, transzendentziaren gose egarriz bizi baitira, eta eliza baten eraikuntzarako aukeratuak izan direnak, gehiago oraindik.

Gurean nagusia den erlijioak dioenez, zeru azpian infernua omen dago. Agian, horregatik egingo zuten dorre-azpian Mikelazulo bezala ezagutzen dugun pasa-bide misteriozua bezain erakargarria, zeinean garai batean bekatu latzak egiten baldin baziren, gaur egun, "madalen jai"etan eta aste buruko ordu txikietan pixalarri bat egiteko erabiltzen den, edo koktelen bat jaurtitzeko errondan ari den ziber-patruilari. Baina horri buruz, hobe fitsik ez esatea.

Arestikora itzuliz, azpimarra dezagun, eliza den penitentzia-lekua bekatu-lekutik ahalik eta gertuen egoteak, bere abantailak badituela. Mikelazulotik igarotzerakoan izena eman zionarekin edo antzeko batekin larrua astintzen zutenek, haragi-bekatua purgatzeko elizaren atzeko atetik sartzea besterik ez omen zuten.

Bekatua, aitormena, eta barkamena (bakarrik faltatzen zitzaaien osasuna zaintzeko premiazko sendategia) zerbitzu osoa, dena toki berean kokatuta, egungo mega-merkatuetan bezala. Eta gero esango dute gure antzinakoek ez zekitela espazioa ondo aprobetxatzen!

Izena duen orok izana omen du. Batzuei, diru-truk, beste musu-truk, sabelpekoa eskaintzen omen zuelako, edo besteren ezean, bide-bazterra bere bizi-toki egin zuelako, Mikelazulo, Mikelaren zuloa, izana-izena-izen-goitia, gauza bera bihurtu dira guretzako.

XX. mendearen bukaeran, Mikelazulo txokotik oso hurbil dagoen beheko kaleko Mikelazulo koba-zuloan, babes-lekua aurkitu zuten Mikela zenaren antzeko urdanga-alproja-sasikume-subertsibo, eta gainontzeko orok.

Toki horretan ez omen zuten alkoholik ematen, *txokolatea* ordea, era guztietakoa, baina mostradoretik at. Etorkinek, marikoiek, gorriek, abertzale ez zuzenek, anarkoek, eta batez ere, lasai-lasai irakurtzeko edo hitz aspertuetan denbora egin nahi zutenek omen zuten gustuko tokia. Horrek denak, ohitura egin omen zuen.

Azalkeria eta itxurakeria nagusi dugun garaiotan, agerian edo sasia, jarraipenik omen du gure herrian. Baina, hau dena, ahoz aho, isilkamisilka zabal ezazue, belarri luzeak edonon daude eta.

HERRIKO ENPARANTZA

Herriko enparantza, herriaren erdigune fisiko, politiko eta espiritualaren erdi-erdian kokatuta dago.

Erdia, alegia, zentroa da. Garai batean, udaletxea eta eliza ziren gauza ororen abiapuntua. Botere lurterra eta botere eternala elkarturik egon baitira, historian zehar. Alabaina, XX. mendearen hasieran beste botere boteretsuagoak sortu ziren, aurrekoei itzala egin zietenak. Banketxeak eta lantegiak, hain zuzen, eta zentroak aldatzen joan ziren.

Mende bukaeran industriak ezagutu zuen krisiaren ondoren, azkenik, banketxeak egin ziren ororen jaun eta jabe. Egoera hartan sortu zen, egun botere guztien abiapuntua dugun ziber-kapitala.

Dena den, gure herriko enparantzari, bere izena eta ospea ez datorkio udaletxearen eta parrokia bitartean egoteagatik, ezta ere herriko ziber-banketxe nagusia bertan dagoelako. 1978ko garai istilutsu bezain itxaropentsu haietan, bertan egiten zen herri-asanblada batean horrela erabaki zelako, baizik. Garai hartako udaletxeak, zer erremedio! men egiten baitzion herri-asanbladari.

Herri-asanblada! Demokrazia birtualaren garaiotan, hain arrotz egiten zaigun demokrazia zuzenaren giltzarria zen herriko asanblada, non herexek zerua eta lurra astintzen zuten paradisu baten bila.

Herri-asanblada, botere orori ez ezik, Botereari ere, aurre egin zion herri-nahiaren ispilua zen: Ez jainkorik! Ez erregerik! Ez buruzagirik!

aldarrikatzen ausartu zen utopia-hatsa. Egun, ezkutuan bada ere, Fenix hegazia bezala bere errautsetatik berpizteko zain dagoena.

Horrez gainera, Herriko enparantza, polizien eta manifestarien artean elkar mokoka aritzeko bataila gune aproposena zen. Alde zaharra goitik behera aldatuko zuen, 2045eko espekulazio operazio negargarriaren aurretik zegoen herriko enparantza hartan, ihes leku asko eta babesteko bazter ugari zituenez, poliziak zailtasun handiak izaten zituen bere tresneria efektiboki erabiltzeko.

Ahaztu gabe, Madalenjaiari hasiera toki horretan ematen zitzaioela, txanpan bitsa borborka gainezka egiten zuelarik, eta arrautzak plasta udaletxeko leihoen aurka.

ZUMARDIA

Botere lurtarrak eta botere espiritualak, urtean behin edo astean behin lasaigarriren bat eskaini behar izan dio gizaki arruntari.

Gamoneko Zumardia, izan da, belaunaldiak joan belaunaldiak etorri, gazteriak bere barrenak husteko toki aproposena. Ohituen errepresiotaraino heltzen zen

Errepresio Handiaren garaietan, mutil gazteek, alboko tabernetan, dzanga! zurrutari ematen zioten bitartean, dantzan ari ziren neska bikoteei soinekoak erantzten zizkieten desioz beteriko begirada zoliak luzatuz. Ohiko galdera izaten zuten: Nor ote da neska xolo-bero eta gero agian zerbait, eta nor zakil-berotzaile eta gero deus ere ez?

Zein urduri jartzen ziren, ordea, apaizaren aurrean belauniko, honek zorrozki galdetzen zienean: eta haragi bekatuak? Nork adieraz ziezaiokeen, haragi bekatuak baino, sexu baraualdi luzeak dakarren gosearen zorabioa zela hura?

Garai berriak, haize berriak! Ondo itsatsita, pega-pega eginak dantzatzeko egokiak ziren dantzaldiarin bezain leunek, aitzinean fandango eta arin-arinarekin gertatu zen bezalaxe, tokia utzi zioten gorputz elektrizatuen hurbiltze-urruntze bortitzari egokitzen zaien dantza eta soinuei.

Eta neskek, jakina! mutilei agoantatzen zieten ez zieten gehiago agoantatu eta beraiek zezena toreatzea lortu zuten.

Zer nolako garaiak haiek! Gaur egun, apaizak ere birtualitate-sexoaren zerbitzuak gozaten dituzte eta maitasunaren aurreko joko neketsu bezain kilikagarria, ia-ia, galdu egin da ziber-plazerraren eraginez. Zorionez, beste gauzetan bezala, zuzeneko plazerra-plazerra truk, badira grinatsu arriskatzen direnak. Arriskua baita bizitzaren gatz eta piperra.

KUARTELETXEA ETA POLIZIA-ETXEA

Gorrotoa zioten oreretarrek Madalen kalean zegoen txapelokerren kuartel-etxeari. Asko eta asko egonak baitziren barruan, eta ez ehiztariak bezala eskopeta erabiltzeko baimena eskuratzeko, izugarritzko jipoiak hartzeko baizik.

Zorionez, txapelokerrera izandako kuartela, birmoldatu egin zen, eta liburutegi bihurtu. Garaipen ederra eta etekin netoa lortu zen, indarkeriari kultura gailentzea ez baita egunero ikusten dugun zorioneko gauza.

Alabaina, Samako-erreka eta Oiartzun ibaia ia elkartzen diren tokian, Luzuriaga-ko labe-elektrikoen lantegiko orubean, Ertzaintzaren polizia-etxea eraiki zuten. Beraz, langileak izorratuak eta esplotatuak izaten ziren, baina bere lan-indarraren truke bizi ahal izateko adina irabazten zuten toki berberean jarri zuten ordenaren zaindari andana berria.

Guardia Zibilaren kuartel zaharra.

XIX. mendeko mikeleteen antzera, Aitorren leinuko polizi berria, mamutzar berdeak baino dotoreago jantzen ziren eta azkarragoak ziren jendea kontrolatzen.

Bideozaintza, elektronika-gailu sofistikatuena eta siko-interrogatoriak erabiltzen oso iaioak baitziren, punta-puntakoak, hain zuzen. Egungo, robotzaintzaren lehen urratsak, esan dezagun, horrela eman zirela.

Aldakorrak itxura kontuan, batzuetan, aureskudantzari txapel gorri apainduta azaltzen ziren eta besteetan, berriz, gladiadore erromatarren kasko beldurgarriaz jantzirik, Arkauteko makiladantza bezala ezagutzen zen bertsiopropioaren eritmo bizi-bizian.

Jakina, Arkauteko makiladantzak ez zuen zer ikusirik, Ereintza taldean erakusten zenarekin.

NAFARROA ETORBIDEA

Izena, konkistatu gintuzten Nafarroako erreketen txapel-gorri brigaden ohorean jarri zen. Bide horretatik etorri omen ziren ¡Viva Cristo rey! oihukatuz, eta paparrean Jesusen-

bihotzaren irudia, beren ¡Detente bala! eta guzti, nabarmen zutela.

Denboraren poderioz, zentzu konkistatzailea galduz joan da, eta gure neba-arreba nafarren eta nafar lurraldearen ohoretan geratu zaigu. Etorbide horrek oso aldaketa handiak ezagutu ditu bi mendetan barna.

Oiartzungo ibaiaren pare-parean, errepide eta ibilbide aparta genuen etorbide hura, erobide eta nazka-bide bihurtu zen, oso denbora gutxian. Autoek errepideen jaun eta jabe izan ziren garaietan: ataskuak, builak eta zalapartak, egurats kutsatua eta arnas gaitza ziren bere ezaugarri nagusiak.

Hala ere, Nafarroako etorbideak bazuen bere xarma. Borroka guztiak bertan bukatzen ziren, barrikadak egiteko toki ezin hobea baitzen. Egun horietan, manifestarien ahotsak beribilen kakofonia isilarazten zuten, txapelokerrak lehen eta txapel-gorriak ondoren, ke potez eta tiro hotsez hasten ziren arte.

Trafikoaren eromena konpontzeko ustetan, herriaren saihetsetik zeharkatzen zuen autobidearen bidesaria kendu beharrean autobide berri bat egin zuten kontrako mendi saihetsean, magal guztia urratuz eta izorratuz.

Orereta, errepideen arteko ogitarteko bihurtu zuten horrela. Orduan hasi zen "oinezkoen borroka" bezala ezagutu zen erresistentzia baketsua bezain irmoa. Hari esker ditugu gaur egun, Nafarroa etorbidearen alboko Oiartzun ibaiaren saihetsean dauden "ibiltarien gune libreak".

LANTEGIAK

XX. mendearen hasieran, Orereta Manchester-txiki bat genuen. Penintsulako edozein hoteletan aurkitzen omen zen herrian egindako ekoizpenen bat. Izan ere, herri-barruko edozein bazterretan kokatzen ziren lantegiak.

Fabrika handia (Lino); Niessen; PAISA; (Etxeberria SA) "Pekin" goitizen exotikoa; Victorio Luzuriaga altzairutegia; Esmalteria; Lanera; Real Compañía Asturiana de Minas; Orube; Galletas Olibet; Alcoholera..., eta ehunka tailer; horiei gehitu behar, oraindik, bere horretan jarraitzen dutenak: Papresa (Papelera Española izana); Contadores,...

Industriak ondasuna dakar, baina, baita hondamena ere, batez ere, merkatua eta kapitalaren arabera mugitzen denean: langabezia, esplotazioa, kutsadura, bertako kulturaren zapalketa, hazkuntza demografiko kontrolaezina, eraikuntza irrazionala...

Esate baterako, XIX. mendeko lantegi-barrenak euskaldunak ziren eta ezagutzen zituzten bertsolarien doinu eta ahotsak. Bertsolaritza, garaian garaiko ohituren arabera gure bizimoduan txertaturik zegoen. Xenpelarrek eta Muxarrok Fabrika Handian elkarri botatakoak ditugu lekuko.

Baina, industriaren gorakadak erdararen nagusitasuna zekarren. Bidenabar, lan baldintzaren gogortzearekin eta langile-esplotazioaren gordintzearekin, borroka oihuek hartu zuten bertsoen tokia, izan ere, industri herria izateak nortasun berezia eman zigun. Lan bila etorritako etorkinen uholdeek Oreretako jatorrizko izaera aldatzen zuten heinean, beraiena ere aldatu egin zen, arragoa horretatik oreretarren izaera berreginez, non zoritxarrez, euskararen egoera urte askotako aldrebestu zen. Garai haiek ondo ulertu gabe egungo Orereta ulergaitza egingo litzaiguke.

Horrelakoak inoiz ez dira dena zuri edo dena beltz izaten, eta zuri-beltzak zalantzak eta esperantzak dakartza, beti.

Ametsak amets, gaurdaino, jarraitu dugu gure utopian, ezina ekinez egin arte.

SAN MARKOSEKO GOTORLEKUA

Espainiako errege zen Alfontso XIII.aren agintepean egina. Zertarako? Frantsesen ustezko inbasio bati aurre egiteko, mugatik oso hurbil baikaude.

Horrelako eraikuntzak, ordea, militarren agintea bermatzeko izaten dira, eta hori izan da, urtetan, bertara igotzen ziren soldaduen zeregina. 1936ko Errepublikara garaian, faxista matxinatuen agintepean zegoen "Almirante Cerbera", itsas-akorazatuari erantzuteko, lauzpabost tiro jaurtikitzerakoan kenduz, iraun zuten bitartean gure buruari apuntatu baitzizkiguten hango kainonak. Tontor horretatik zein ederki ikusten den Oarso aldea, eta Txoritokietapeko basotxoan sartuz gero, mikro ingurune aparta gozatzen da.

Militarrek gotorlekua utziz geroztik, 1990an, Udaletxeak aisialdiko gune bihurtu zuen. Toki ederra geratu zen alboan zuen zabortegetik zetorkion kiratsa haizearen norabideak bestaldera eramaten zuenean. Zorionez, zabortegetia itxi ondoren, aisi tokia bihurtu zen.

Baina, gaurdaino horrela jarraitu baldin badu, ez da izan udaletxearen esker.

Herrikozenbait tokitan egin zuten bezala, hemen ere saiatu ziren aberatsentzako urbanizazio pribatuak egiten. Udaletxearen baimenaz eta Ertzaintzaren zaintzaz bull-dozerrak ekarri zituzten bazterrak iraultzeko, baina, eko-borrokalariei esker, herritar matxinatuak, gruyère gazta bezala barrutik zulatu zuten mendia. Makinatzarrak hondoratu egiten ziren lurra bera egiten zuenean, eta polizia galdu egiten zen barne labirintoetan. Azkenean, amore eman behar izan zuten.

Harrezkerostik, gotorleku zaharra, ekoparkearen sinboloa dugu.

MADALEN KALEA

Argia eta itzala, mendi tontorra eta koba-zuloa, handi-mandikoa eta sasikoa, aldaretan jarritako bekataria eta bekatari zokoratua, Maddalen eta Mikela, Oreretaren bi aurpegi desberdinak.

Santa bitxia, Madalena gure patroia handia, mitoak dioenez puta izan ondoren santa izatea ez baita ahuntzaren gauerdiko eztula. Harro egon gaitezke oreretarrok, historian zehar izorratutakoak irainduak eta eredutzat izateagatik.

Harro egon gaitezke ere, santaren ermitaren ondoan zegoen putetxerik madarikatuena, txapelokerren kuartel-etxea, hain zuzen, kentzea lortu genuelako.

Oroigarri batek goratzen digu bezala, Xenpelar bertsolariak bertan eman zituela bere azken orduak.

1835eko urtarrilaren 13an Xenpelarre baserrian jaioa, fabrika handian urtetan lan egindakoa, bertsolarien artean maisu ospea lortu ondoren, 1869ko abenduaren 8an, baztangaz hil zen Madalen kalean, gure Xenpelar handia.

Hogeita hamabost urte egitear zituela hil zena, zer ez ote zigun utziko beste horrenbeste bizi izan balitz?

Euskal Herriak "ia guriak egin du", ohartarazi zigun, karlista gerratean, beti bezala, euskaldunak besteren alde borrokatu ge-nuelako. Baina, bidea agertu ere egin zigun. Gure herri honek, nekez eta izerdiz, malkoz eta dolorez, merezitako ospea lortu baldin badu, azken finean, Xenpelarrek zioena egiteagatik izan da:

"Ez oraindik etsi, nahiz hanka bana hautsi, jaioko dira berriak, gu gara Euskal Herria!"

Harrigarria zen Xenpelar bertsolari handiat, miresgarria gure santa patroia.

Urdaburuko gailurra

A ze nolako gozamina
Urdaburu tontorretik dakusana!

Hegoaldean, Nafarroako
baso eta mendiak,
negu gorriko elurteak
zuriz estaliak;

Udaberri hezean
hostoak berde-dirdiraz
jantziak,
Uda lehorrean
erreken freskuraz,
eta udazken nagusi,
okrez koloreztutako ostoak.

Iparraldean urdin beltzean
Pasaiaiko badia,
Itsasontzien babes leku
inguruan hiria;

Mendebaldera, tinko eta harro
Adarra-ren tontorra,
laino artetik ageri den
sorgin-muturra:

Ekialdera, hiru konkorreko
Aiako harria,
haitzetan zaharrena,
intxixuen habia

AMETSAK AMETS

Nire barne liluratik ateratakoan, zalantza piztu zait. Euskal Holofonte batek eraman al nau orainetik iraganera eta handik gerora? Iratxo zirikatzaile bat sartu al zait nire gogoetatik barna? Ala, modan jarri berria den sikotonikoak zorabiatu nau?

Izan ere, Oreretako herria ofizialki ez da existitzen, Santasekulako lurraldeko beti-gazteen ametsetan bakarrik bizi baita.

Ofizialki existitzen den herria, la "Muy noble y muy leal, villa de...." baita.

Egilea: Antonio Valverde "Ayalde"